

Struktur Tadbir Urus Syariah dalam Sistem Perbankan Islam: Analisis Perbandingan Antara Malaysia dan Indonesia

(Shariah Governance Structure in Islamic Banking System: Comparative Analysis between Malaysia and Indonesia)

MOHD IZZAT AMSYAR MOHD ARIF
RUZIAN MARKOM

ABSTRAK

Perkhidmatan dan operasi perbankan Islam oleh institusi-institusi perbankan Islam di Malaysia dan Indonesia diwajibkan untuk dijalankan dengan memenuhi prinsip syariah secara keseluruhan. Kelestarian pematuhan terhadap hukum syarak dalam setiap operasi sistem perbankan Islam adalah bergantung kepada keberkesanan pelaksanaan sistem tadbir urus syariah. Di Malaysia, struktur tadbir urus syariah diwujudkan melalui akta regulatori perbankan Islam iaitu Akta Bank Negara Malaysia 2009 dan Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 manakala Undang-undang No. 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam, Undang-undang No. 12 Tahun 2011 Tentang Pembentukan Peraturan Perundang-Undangan, Peraturan Bank Indonesia No. 10/32/PBI/2008, dan Surat Kuasa Majelis Ulama Indonesia Nombor Keputusan 754/MUI/11/99 telah membentuk aturan tadbir urus syariah perbankan Islam di Indonesia. Oleh demikian, artikel ini menganalisis sistem tadbir urus syariah dalam perbankan Islam melalui perbandingan antara struktur pelaksanaannya di Malaysia dan Indonesia. Bagi tujuan tersebut, infrastruktur perundangan tadbir urus syariah serta autoriti syariah tertinggi bagi sistem perbankan Islam di kedua-dua negara diteliti dan dianalisis.

Kata kunci: Sistem perbankan Islam; tadbir urus syariah; Majlis Penasihat Syariah Malaysia; Dewan Syariah Nasional Indonesia

ABSTRACT

The operations and services offered by the Islamic banking institutions in Malaysia and Indonesia are compelled to be conducted concomitantly with the Islamic law principles. The ascertainment towards shariah compliance in Islamic banking industry depends on the effectiveness of the implementation of shariah governance system. In Malaysia, the shariah governance structure is resulted from the enactment of Central Bank Act 2009 and Islamic Financial Services Act 2013, while the Law No. 21 Year 2008 concerning Islamic banking, Law No. 12 Year 2011 concerning making rules, Indonesia Bank Regulation No 10/32/PBI/2008 and Majelis Ulama Indonesia Power of Attorney No 754/MUI/11/99 have established the shariah governance system in Indonesian Islamic banking. In conjunction with that, this article will analyse comparatively the structure of shariah governance system in Islamic banking of Malaysia and Indonesia. In achieving the objective of this article, the legal infrastructure of shariah governance and the highest authority in Islamic banking system for both countries been scrutinised and analysed.

Keywords: Islamic banking system; shariah governance; Shariah Advisory Council of Malaysia; Indonesian National Shariah Council

PENDAHULUAN

Konsep tadbir urus adalah suatu mekanisme yang digunakan oleh sesuatu institusi bagi meningkatkan mutu dan akauntabiliti perkhidmatan dalam jangka masa panjang berdasarkan peraturan dan nilai etika.¹ Sistem tadbir urus syariah dalam industri perbankan Islam adalah suatu mekanisme yang penting bagi memastikan kelestarian prinsip-prinsip muamalat untuk diterapkan dan dilaksanakan dalam sistem perbankan Islam. Model tadbir urus syariah yang dipraktikkan bagi sistem perbankan Islam di antara negara-negara yang berbeza adalah

bervariasi. Ini adalah kerana faktor perbezaan undang-undang yang terpakai di sesebuah negara. Analisis sistem tadbir urus syariah yang diamalkan di Malaysia dan Indonesia adalah dijalankan berdasarkan model yang dirangka oleh Ali Rama dan pengkaji dari Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.² Oleh yang demikian, pelaksanaan sistem tadbir urus syariah di kedua-dua negara dibandingkan secara komprehensif berlandaskan aspek-aspek berikut: infrastruktur perundangan tadbir urus syariah Islam; dan autoriti syariah tertinggi bagi perbankan Islam.

INFRASTRUKTUR PERUNDANGAN TADBIR URUS SYARIAH BAGI SISTEM PERBANKAN ISLAM

Istilah infrastruktur undang-undang didefinisikan sebagai 'satu set gabungan elemen-elemen perundangan yang diperlukan bagi maksud melaksanakan sesuatu undang-undang dengan berkesan.' Kuasa legislatif Malaysia, iaitu Parlimen dan Indonesia, iaitu Dewan Perwakilan Rakyat, telah menggubal dan menyediakan aturan perundangan tadbir urus syariah bagi sektor perbankan Islam yang jelas untuk memastikan setiap operasinya mematuhi kehendak syarak sentiasa. Oleh demikian, analisis dijalankan bagi melihat perbezaan infrastruktur undang-undang perbankan Islam yang dikuatkuasakan di Malaysia dan Indonesia khususnya bagi sistem tadbir urus syariah. Penilaian artikel ini untuk mengenal pasti badan perundangan yang berbidang kuasa bagi menggubal undang-undang tersebut.

MALAYSIA

Malaysia adalah sebuah negara yang mengamalkan sistem dwi-perbankan iaitu sistem perbankan konvensional dan perbankan Islam yang dijalankan di institusi-institusi perbankan.³ Bahkan Bank Negara Malaysia sebagai bank pusat berperanan untuk mempromosikan kedua-dua sistem tersebut secara seimbang. Sejak kewujudan sistem perbankan Islam pada tahun 1983, sistem perbankan ini diatur oleh beberapa undang-undang yang digubal oleh Parlimen dan peraturan yang dikeluarkan oleh Bank Negara. Akta Bank Negara 2009 merupakan undang-undang yang menjadi asas utama bagi membolehkan Bank Negara menjalankan fungsinya. Selain itu, akta tersebut juga memperincikan skop bidang kuasa Bank Negara termasuk aspek pentadbiran dan kuasa eksekutif. Untuk memastikan pematuhan syariah dalam setiap operasi industri perbankan Islam di Malaysia, seksyen 51 Akta Bank Negara 2009 telah memperuntukkan kuasa kepada Bank Negara untuk menubuhkan Majlis Penasihat Syariah yang menjadi pihak berkuasa tertinggi dan tunggal bagi pemastian hukum syarak.

Sehingga kini, undang-undang Malaysia memperlihatkan bahawa sistem perbankan Islam boleh dioperasikan dalam dua keadaan; oleh institusi perbankan Islam dan juga institusi perbankan konvensional yang mewujudkan jendela perbankan Islam. Oleh itu, Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 berfungsi untuk melakukan penyeliaan berkenaan aspek pelesenan dan aturan-aturan bagi institusi perbankan Islam. Selain itu, akta tersebut berperanan untuk menggalakkan kestabilan perbankan Islam dan pematuhan syariah bagi perkara-perkara yang berikatan dengan operasi perbankan Islam. Seksyen 10 akta tersebut memperuntukkan bahawa sesebuah institusi perbankan Islam hanya diizinkan untuk beroperasi setelah diberi lesen oleh Menteri Kewangan atas nasihat Bank Negara.⁴ Lesen untuk beroperasi hanya

diberikan kepada institusi yang memenuhi ciri-ciri yang berikut:

1. telah didaftarkan di bawah peruntukan Akta Syarikat 1965;⁵
2. hanya menjalankan perniagaan yang mematuhi hukum syarak;⁶ dan
3. diwajibkan untuk menubuhkan jawatankuasa syariah dalaman untuk menasihati institusi perbankan Islam tersebut dalam menjalankan operasi perbankan Islam.⁷

Selain daripada itu, seksyen 28(2) Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 telah berfungsi sebagai penyelarasan yang membolehkan hukum syarak diaplikasikan di kesemua institusi-institusi perbankan Islam dengan menetapkan bahawa pematuhan setiap keputusan yang diputuskan oleh Majlis Penasihat Syariah adalah dikira sebagai pematuhan terhadap syariah.⁸

Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 pula merupakan undang-undang yang mengawal selia bank-bank konvensional yang menjalankan perniagaan perbankan Islam secara jendela. Walau bagaimanapun, permohonan dan kelulusan sama ada untuk membenarkan atau tidak adalah tetap di bawah kuasa Bank Negara.⁹ Selain itu juga, Akta Perkhidmatan Kewangan 2013 hanya menyediakan peruntukan bagi tujuan mendapatkan kelulusan operasi perbankan Islam sahaja, tetapi tidak memperuntukkan landasan rangka kerja bagi tadbir urus syariah. Oleh demikian, setelah kelulusan menjalankan operasi perbankan Islam diperoleh, institusi perbankan konvensional tersebut adalah tertakluk kepada peruntukan Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013.¹⁰

Aspek tadbir urus syariah bagi perbankan Islam telah disentuh secara terperinci melalui seksyen 30 hingga 38 Penggal Kedua Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013. Seksyen 30 telah mewajibkan setiap institusi perbankan Islam untuk menubuhkan jawatankuasa syariah masing-masing bagi menasihati institusi tersebut berhubung perkara-perkara yang melibatkan syariah. Aspek pelantikan dan tanggungjawab yang ditaklifkan kepada ahli jawatankuasa syariah disebut melalui seksyen 31 hingga seksyen 38 Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013. Selain daripada peruntukan akta ini, melalui peruntukan seksyen 59 Akta Bank Negara 2009, Bank Negara Malaysia telah mengeluarkan Rangka Kerja Tadbir Urus Syariah bagi Institusi-Institusi Perbankan Islam 2010 bagi rujukan institusi-institusi perbankan Islam. Rangka kerja ini adalah penting sebagai panduan operasi bagi pihak institusi perbankan Islam khususnya jawatankuasa syariah. Sebagai contoh, Bank Negara diberikan kuasa oleh Parlimen untuk menentukan syarat kelayakan atau hilang kelayakan sebagai ahli Jawatankuasa Syariah.¹¹ Syarat-syarat tersebut digariskan dan diperincikan oleh Bank Negara melalui seksyen IV Rangka Kerja Tadbir Urus Syariah bagi Institusi-Institusi Perbankan Islam 2010. Malahan suatu ujian yang dikenali sebagai '*fit & proper test*' telah dirangka oleh Bank

Negara bagi memastikan kompetensi dan kredibiliti seseorang ahli jawatankuasa syariah yang dilantik.¹² Objektif Rangka Kerja Tadbir Urus Syariah bagi Institusi-Institusi Perbankan Islam 2010 adalah:¹³

1. Menetapkan jangkaan dan harapan Bank Negara bagi struktur, proses dan aturan tadbir urus syariah institusi-institusi perbankan Islam untuk memastikan bahawa keseluruhan operasi dan aktiviti perniagaannya selari dengan kehendak syarak;
2. Menyediakan panduan yang komprehensif untuk lembaga pengarah, jawatankuasa syariah dan pentadbiran institusi perbankan Islam untuk melaksanakan tugas yang berkaitan dengan syariah; dan
3. Merangka peranan unit syariah audit, *syariah review*, pengurusan risiko syariah dan kajian syariah.

Rangka kerja tadbir urus syariah yang telah digariskan ini mempromosikan beberapa prinsip yang perlu dipatuhi dalam memastikan setiap operasi di institusi-institusi perbankan Islam mematuhi syariah. Oleh yang demikian, Rangka Kerja Tadbir Urus Syariah bagi Institusi-Institusi Perbankan Islam 2010 ini penting khususnya bagi menambahbaik mutu amalan perbankan Islam di Malaysia. Pihak pentadbir institusi perbankan Islam bertanggungjawab untuk mencерap dan menguatkuasakan resolusi syariah dan apa jua keputusan Majlis Penasihat Syariah dan jawatankuasa syariah. Walaubagaimanapun, analisis kajian ini mendapati bahawa peruntukan Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 dan Rangka Kerja Tadbir Urus Syariah bagi Institusi-Institusi Perbankan Islam 2010 mengenai 'tadbir urus syariah' hanya menumpukan kepada aspek pematuhan syariah di peringkat dalaman bagi sesebuah institusi perbankan Islam sahaja. Sehingga kini, pengkaji tidak mendapati apa-apa perincian berhubung dengan aturan mahupun prosedur oleh Majlis Penasihat Syariah di peringkat Bank Negara. Di Malaysia, mahkamah yang berbidangkuasa bagi mendengar, membicarakan dan memutuskan kes-kes perbankan Islam adalah mahkamah sivil. Ini berdasarkan peruntukan Perkara 74 dan perenggan 4(k) dan 7(j) Senarai Persekutuan Jadual Kesembilan Perlembagaan Persekutuan.

INDONESIA

Selain daripada perbankan konvensional, sistem perundangan Indonesia telah menyediakan infrastruktur undang-undang yang kukuh bagi membenarkan sistem perbankan Islam dilaksanakan. Pelaksanaan sistem perbankan Islam di Indonesia, sebagaimana amalan di Malaysia, tidak hanya upaya untuk dilaksanakan di institusi perbankan Islam tetapi juga di institusi perbankan konvensional yang menawarkan jendela perbankan Islam (disebut sebagai unit usaha syariah).¹⁴ Undang-undang Nombor 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam merupakan statut utama yang mengawal selia

sektor perbankan Islam. Justeru itu, didapati bahawa asas bagi sistem tadbir urus syariah adalah diatur melalui perundangan ini. Namun begitu, Undang-undang Nombor 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam hanya bertindak sebagai undang-undang regulatori sahaja. Dari aspek prosedur, industri perbankan Islam perlu bergantung kepada Peraturan Bank Indonesia (PBI).¹⁵ Bank Indonesia yang bertindak atas kapasitinya sebagai bank pusat, diberikan kuasa melalui Fasal 7 Ayat 1 Perenggan h Undang-undang untuk mengeluarkan arahan dan peraturan.¹⁶

Fasal 32 Undang-undang Nombor 12 Tahun 2011 telah mewajibkan setiap institusi perbankan Islam untuk menubuhkan dewan pengawas syariah masing-masing sebagai jawatankuasa syariah dalaman. Dewan pengawas syariah ini berperanan untuk memberikan khidmat nasihat kepada institusi perbankan Islam tersebut agar setiap aktiviti dan operasi perbankan yang dijalankan menepati prinsip-prinsip syariah.¹⁷ Walaupun ahli dewan pengawas syariah dilantik oleh institusi perbankan Islam yang membuat lantikan, tetapi ianya dilakukan atas syor dan saranan Majelis Ulama Indonesia. Peraturan Bank Indonesia No.7/35/PBI/2005 memperuntukkan bahawa setiap permohonan pelesenan bagi mewujudkan sesebuah institusi perbankan Islam dibuat kepada Gabenor Bank Indonesia. Berserta dengan permohonan, aspek penubuhan dewan pengawasan syariah sebagai jawatankuasa syariah dalaman termasuk tanggungjawab dan skop tugas adalah signifikan untuk dilampirkan bersama permohonan tersebut.¹⁸ Aspek rangka kerja dewan pengawas syariah ini diperuntukkan melalui Peraturan Bank Indonesia No.7/35/PBI/2005 bagi institusi perbankan Islam dan No.8/3/PBI/2006 bagi institusi perbankan konvensional yang menawarkan jendela perbankan Islam.

Bagi persoalan yang melibatkan isu-isu syariah dalam sektor perbankan Islam, Dewan Syariah Nasional dibentuk dan diletakkan sebagai cabang dalam struktur organisasi Majelis Ulama Indonesia. Walaupun penubuhan Dewan Syariah Nasional ini tidak melalui bank pusat iaitu Bank Indonesia, tetapi peranan Dewan Syariah Nasional tersebut diiktiraf dalam undang-undang perbankan Islam Indonesia. Lembaga yang memiliki autoriti dalam penetapan fatwa di bidang syariah sebagaimana yang termaktub dalam Fasal 1 ayat 12 Undang-undang Nombor 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam adalah merujuk kepada Dewan Syariah Nasional. Ini adalah kerana dalam struktur tadbir urus syariah, peranan Dewan Syariah Nasional dinyatakan oleh Undang-undang Nombor 21 Tahun 2008 tentang Perbankan:

1. Mengesyorkan individu yang hendak dilantik sebagai ahli Dewan Pengawas Syariah di institusi-institusi perbankan Islam;¹⁹ dan
2. Mengeluarkan fatwa berkenaan prinsip-prinsip syariah yang menjadi panduan bagi operasi perbankan Islam.²⁰

Walau bagaimanapun, merujuk kepada Fasal 7 ayat 1 Undang-undang Nombor 12 Tahun 2011 tentang Pembentukan Peraturan Perundang-Undangan, fatwa Dewan Syariah Nasional tidak termasuk di antara hierarki undang-undang Indonesia. Oleh yang demikian, Bank Indonesia telah membentuk Jawatankuasa Perbankan Islam berdasarkan Peraturan Bank Indonesia No. 10/32/PBI/2008. Asas bidang kuasa Jawatankuasa Perbankan Islam ini adalah Fasal 26 ayat 4 dan 5 Undang-undang Nombor 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam. Jawatankuasa Perbankan Islam berperanan bagi membantu Bank Indonesia dalam membuat tafsiran fatwa Dewan Syariah Nasional yang berkaitan dengan perbankan Islam, seraya menerapkan fatwa Dewan Syariah Nasional sebagai Peraturan Bank Indonesia untuk dikuatkuasakan.

Di Indonesia, peradilan agama (mahkamah syariah) merupakan mahkamah yang berbidang kuasa bagi mendengar, membicarakan dan memutuskan kes-kes perbankan Islam. Ini merujuk kepada Fasal 2 Undang-undang Nombor 7 Tahun 1989 yang memperuntukkan kuasa bagi peradilan agama untuk mengadili kes-kes yang berkaitan dengan orang-orang Islam mengenai isu-isu syariah. Fasal 49 Undang-undang Nombor 3 Tahun 2006 pula menjelaskan isu syariah yang dimaksudkan oleh Undang-undang Nombor 7 Tahun 1989 tersebut adalah termasuk bidang perbankan Islam.

KAJIAN PERBANDINGAN

Maklumat yang diperolehi melalui kajian mengenai infrastruktur undang-undang perbankan Islam di Malaysia dan Indonesia menunjukkan bahawa kedua-dua negara telah menyediakan undang-undang yang kukuh bagi membolehkan sistem perbankan Islam beroperasi. Malaysia dan Indonesia keduanya mengamalkan sistem tadbir urus syariah dua peringkat iaitu: Majlis Penasihat Syariah dan Dewan Syariah Nasional di peringkat pusat dan jawatankuasa syariah yang ditubuhkan di institusi-institusi perbankan Islam.²¹ Organisasi-organisasi tersebut berperanan bagi mengawal selia aspek-aspek pematuhan syariah dan mempiawai hukum syarak yang selaras bagi keseluruhan sistem perbankan Islam di negara ini. Manakala jawatankuasa syariah dan dewan pengawas syariah pula, hanya berbidang kuasa dalam limitasi sempadan institusi perbankan Islam masing-masing, berfungsi dalam menasihati pihak bank dan memastikan keseluruhan operasi perbankan mematuhi standard syariah sebagaimana yang ditetapkan.

Undang-undang regulatori bagi perbankan Islam di Malaysia iaitu Akta Bank Negara 2009, Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 dan Akta Perkhidmatan Kewangan 2013 digubal oleh badan perundangan persekutuan iaitu Parlimen manakala di Indonesia, Undang-undang Nombor 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam digubal oleh Dewan Perwakilan Rakyat. Namun begitu,

punca kuasa yang diberikan kepada bank pusat di kedua-dua negara adalah berbeza kerana, Parlimen telah menurunkan kuasa perundangan kepada Bank Negara Malaysia untuk mengeluarkan arahan dan pekililing melalui akta utama iaitu Akta Bank Negara 2009. Ini bermakna, Bank Negara Malaysia masih berada di bawah kawalan perundangan Parlimen. Hal yang demikian ini berbeza dengan bidang kuasa yang diberikan kepada Bank Indonesia. Sistem perundangan Indonesia telah menetapkan bahawa peraturan yang dikeluarkan oleh Bank Indonesia merupakan salah satu daripada sumber perundangan. Oleh yang demikian, Bank Indonesia berkuasa untuk mengeluarkan undang-undangnya sendiri tanpa tertakluk kepada mana-mana organisasi melalui peruntukan Undang-undang No. 12 Tahun 2011 Tentang Pembentukan Peraturan Perundang-Undangan.

Bank Negara Malaysia dan Bank Indonesia telah menyediakan rangka kerja tadbir urus syariah yang komprehensif bagi institusi-institusi perbankan Islam. Rangka Kerja Tadbir Urus Syariah bagi Institusi-Institusi Perbankan Islam 2010 yang dikeluarkan oleh Malaysia adalah mirip kepada Peraturan Bank Indonesia No. 7/35/PBI/2005 dan No. 8/3/PBI/2006 iaitu menerangkan tadbir urus syariah serta pematuhan syariah bagi institusi perbankan Islam dan institusi perbankan konvensional yang menawarkan perkhidmatan perbankan Islam termasuk prosedur dan peranan Dewan Pengawas Syariah.

Akhir sekali, Malaysia dan Indonesia dilihat mengamalkan sistem tadbir urus syariah berpusat kerana mempunyai sebuah organisasi syariah tertinggi dan berautoriti bagi bidang perbankan Islam. Walaupun mekanisme penerapan resolusi syariah Majlis Penasihat Syariah dan fatwa Dewan Syariah Nasional adalah berbeza, tetapi objektifnya adalah sama iaitu; menjadi autoriti tunggal yang mengikat serta pemberi kata putus yang menyelaraskan hukum syarak untuk diguna pakai dan dilaksanakan dalam industri perbankan Islam di kedua-dua negara. Memandangkan sistem kawal selia dan pengawasan sistem perbankan Islam telah dipindahkan sepenuhnya kepada Otoritas Jasa Keuangan, maka kajian ini juga mencadangkan bahawa, supaya Fasal 8 Undang-undang Nombor 12 Tahun 2011 tentang Pembentukan Peraturan Perundangan dipinda untuk memasukkan Otoritas Jasa Keuangan ke dalam peruntukan tersebut bagi menjadikannya berautoriti untuk mengeluarkan peraturan yang merupakan undang-undang dengan kesan mengikat terhadap pihak-pihak yang terlibat di dalam industri perbankan Islam termasuk mahkamah. Pindaan juga dicadangkan untuk dibuat terhadap Undang-undang Nombor 21 Tahun 2008 untuk membolehkan fatwa mengenai perbankan Islam yang dikeluarkan oleh Dewan Syariah Nasional ditransformasikan kepada peraturan Otoritas Jasa Keuangan. Dengan itu, peraturan tersebut boleh dilaksanakan di dalam sistem perbankan Islam di Indonesia.

AUTORITI SYARIAH TERTINGGI BAGI SISTEM PERBANKAN ISLAM

Analisis dalam subtopik ini dijalankan bagi membuat penelitian secara perbandingan terhadap Majlis Penasihat Syariah dan Dewan Syariah Nasional sebagai organisasi syariah yang berautoriti tertinggi bagi memastikan piawaian hukum syarak dalam sistem perbankan Islam di Malaysia dan Indonesia. Analisis bagi Majlis Penasihat Syariah dan Dewan Syariah Nasional dilakukan dengan melihat perbezaan dari aspek kedudukan perundangan, struktur organisasi, dan peranan statutori yang ditaklifkan.

MALAYSIA

Seksyen 51 Akta Bank Negara 2009 menunjukkan bahawa Majlis Penasihat Syariah merupakan autoriti syariah tertinggi di peringkat kebangsaan bagi sistem perbankan Islam di Malaysia.²² Majlis Penasihat Syariah ditubuhkan atas landasan bahawa mahkamah sivil tidak kompeten untuk memutuskan sesuatu isu yang membabitkan hukum syarak. Selain itu, dengan wujudnya Majlis Penasihat Syariah, maka hukum syarak yang akan digunakan dalam operasi dan aktiviti perbankan Islam di institusi-institusi perbankan Islam di seluruh Malaysia dapat diselaraskan dan dipiawaikan. Lantikan ahli Majlis Penasihat Syariah dilakukan oleh Yang di-Pertuan Agong atas syor Menteri Kewangan yang terlebih dahulu mendapatkan nasihat daripada Bank Negara serta posisi resolusi syariah yang mengikat semua pihak memberikan indikasi jelas bahawa Majlis Penasihat Syariah berada di kedudukan yang teratas dalam sistem tadbir urus syariah.

Majlis Penasihat Syariah berperanan sebagai rujukan Bank Negara, institusi-institusi perbankan Islam, mahkamah dan penimbang tara di peringkat makro bagi mendapatkan keputusan dalam bentuk resolusi syariah bagi isu-isu yang melibatkan syariah. Jawatankuasa syariah pula, bertanggungjawab untuk mengawasi operasi perbankan Islam. Ahli jawatankuasa syariah ini dilantik oleh institusi perbankan Islam yang berkenaan dengan kelulusan Bank Negara. Namun begitu, sebelum pihak institusi perbankan Islam membuat sebarang lantikan, ianya perlu merangka dan menyediakan prosedur lantikan ahli jawatankuasa syariah. Prosedur tersebut juga perlu mendapat kelulusan Bank Negara.

Daripada aspek struktur organisasi, Majlis Penasihat Syariah diletakkan di bawah Bank Negara Malaysia dan diselia oleh Akta Bank Negara Malaysia 2009. Peranan Majlis Penasihat Syariah diperuntukkan melalui seksyen 52 Akta Bank Negara 2009:

1. untuk menentukan hukum syarak mengenai perbankan Islam;
2. mengeluarkan keputusan dalam bentuk resolusi syariah mengenai perkara-perkara yang dirujuk kepadanya;

3. menasihati Bank Negara mengenai apa-apa isu syariah yang berhubungan dengan perniagaan perbankan Islam; dan
4. memberikan nasihat kepada mana-mana institusi perbankan Islam.

Daripada peruntukan di atas, Majlis Penasihat Syariah dilihat menjadi rujukan syariah bagi Bank Negara dan institusi-institusi perbankan Islam. Keputusan Majlis Penasihat Syariah dikeluarkan dalam bentuk resolusi syariah. Resolusi syariah Majlis Penasihat Syariah adalah bersifat mengikat iaitu pelaksanaannya di dalam industri perbankan Islam di Malaysia adalah bersifat mandatori. Untuk membantu Majlis Penasihat Syariah bagi menjalankan peranan statutorinya, Bank Negara telah menubuhkan suatu sekretariat berdasarkan peruntukan seksyen 54 Akta Bank Negara.

Selain daripada itu, seksyen 56(1)(b) Akta Bank Negara 2009 menambah peranan Majlis Penasihat Syariah sebagai forum rujukan mandatori oleh mahkamah dan penimbang tara berhubung persoalan syariah yang berbangkit dalam sesuatu kes perbankan Islam. Seksyen 57 pula merupakan klausa pengecualian yang menjadikan resolusi syariah yang diputuskan oleh Majlis Penasihat Syariah sebagai mengikat dan tidak boleh dicabar. Sekiranya terdapat konflik atau perbezaan di antara resolusi syariah Majlis Penasihat Syariah dengan keputusan jawatankuasa syariah institusi perbankan Islam, resolusi syariah adalah terpakai.²³

INDONESIA

Fasal 26 Undang-undang Nombor 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam jelas menunjukkan bahawa Dewan Syariah Nasional merupakan organisasi di peringkat kebangsaan yang diberikan kuasa sebagai autoriti syariah tertinggi bagi memutuskan isu-isu syariah bagi sistem perbankan Islam. Dewan Syariah Nasional ditubuhkan atas faktor semasa yang mendesak disebabkan perkembangan industri perbankan Islam yang rancak di Indonesia yang memerlukan penubuhan suatu institusi fatwa yang khusus bagi bidang perbankan Islam.²⁴

Daripada struktur organisasi, Dewan Syariah Nasional berada di bawah Majelis Ulama Indonesia iaitu sebuah organisasi bukan kerajaan yang mengumpulkan para alim ulama di serata Indonesia. Ini berdasarkan Surat Kuasa Majelis Ulama Indonesia No. 754/MUI/11/99. Keberadaan Dewan Syariah Nasional di dalam kerangka ini memberikannya autoriti untuk mengeluarkan fatwa kerana meski pun Indonesia mempunyai banyak organisasi Islam, tetapi hanya Majelis Ulama Indonesia yang diberikan pengiktirafan perundangan oleh kerajaan.

Walaupun Dewan Syariah Nasional diberikan kuasa untuk mengeluarkan fatwa, namun, kedudukan fatwa di sisi perundangan Indonesia adalah tidak mengikat. Oleh yang demikian, fatwa Dewan Syariah Nasional perlu diterapkan menjadi salah satu daripada peraturan

atau undang-undang sebagaimana yang disenaraikan di dalam Undang-undang Nombor 12 Tahun 2011 Tentang Pembentukan Peraturan Perundang-Undangan. Untuk tujuan tersebut, Bank Indonesia telah bertindak berlandaskan Peraturan Bank Indonesia No. 10/32/PBI/2008 untuk membentuk Jawatankuasa Perbankan Islam (dirujuk sebagai Komite Perbankan Syariah). Asas bidang kuasa Jawatankuasa Perbankan Islam ini adalah Fasal 26 ayat 4 dan 5 Undang-Undang Nombor 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam Jawatankuasa Perbankan Islam berperanan bagi membantu Bank Indonesia dalam membuat tafsiran fatwa Dewan Syariah Nasional yang berkaitan dengan perbankan Islam. Oleh yang demikian, fatwa Dewan Syariah Nasional ditransformasikan sebagai Peraturan Bank Indonesia untuk membolehkannya dikuatkuasakan dengan kesan mengikat. Secara tuntasnya, tugas jawatankuasa ini adalah untuk membuat penyelarasan di antara fatwa Dewan Syariah Nasional dan Peraturan Bank Indonesia.

KAJIAN PERBANDINGAN

Sistem tadbir urus syariah bagi perbankan Islam di Malaysia dan Indonesia menunjukkan bahawa kedua-dua negara mengamalkan model tadbir urus syariah dua peringkat iaitu; yang pertama di peringkat bank pusat dan kedua di peringkat institusi-institusi perbankan Islam. Secara asasnya, amalan di Malaysia, walaupun lantikan anggota Majlis Penasihat Syariah dilakukan oleh Yang Di Pertuan Agong, namun hakikatnya penubuhan institusi tersebut adalah di atas inisiatif Bank Negara Malaysia.²⁵ Justeru itu, dalam menjalankan peranan statutorinya, kedudukan perundangan Majlis Penasihat Syariah dalam sistem tadbir urus syariah ini diletakkan di bawah organisasi Bank Negara Malaysia. Berbanding Dewan Syariah Nasional di Indonesia, meskipun Fasal 26 Undang-undang No. 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Syariah memutuskan bahawa Dewan Syariah Nasional merupakan autoriti tunggal syariah bagi sistem perbankan Islam, namun secara struktur organisasi, institusi tersebut merupakan sebahagian daripada Majelis Ulama Indonesia iaitu sebuah organisasi bukan kerajaan.²⁶ Oleh yang demikian, aspek kebebasan Dewan Syariah Nasional untuk menjalankan peranannya adalah dijulang kerana institusi ini tidak diletakkan di bawah struktur Bank Indonesia. Namun begitu, meskipun Majlis Penasihat Syariah merupakan sebahagian daripada struktur Bank Negara Malaysia, dadapati tiada kajian yang mempersoalkan isu kebebasannya. Bahkan, didapati bahawa sekiranya Majlis Penasihat Syariah diletakkan sebagai entiti yang terasing daripada Bank Negara, ianya akan mengganggu keberkesanan institusi ini untuk berfungsi kerana terpaksa melalui kerena birokrasi pentadbiran.²⁷

Seksyen 52(1)(c) telah menghadkan lingkungan pihak yang boleh membuat rujukan kepada Majlis Penasihat Syariah iaitu hanya kepada sesiapa yang diperuntukkan

di bawah mana-mana undang-undang bertulis. Oleh dengan itu, rujukan mengenai persoalan syariah kepada Majlis Penasihat Syariah telah dihadkan oleh undang-undang kepada hanya Bank Negara Malaysia,²⁸ institusi-Institusi Perbankan Islam,²⁹ mahkamah dan penimbang tara sahaja.³⁰ Peraturan Bank Negara yang hanya mengeluarkan prosedur rujukan oleh institusi-institusi Perbankan Islam, mahkamah dan penimbang tara sahaja melalui Manual Rujukan Institusi Kewangan Islam Kepada Majlis Penasihat Syariah dan Manual Rujukan Mahkamah dan Penimbang Tara kepada Majlis Penasihat Syariah Bank Negara Malaysia menyokong premis bahawa tiada pihak lain dibenarkan oleh statutori untuk membuat rujukan kepada Majlis Penasihat Syariah. Di Indonesia, melalui kajian terhadap struktur undang-undang yang mendokongi kedudukan perundangan Dewan Syariah Nasional, pengkaji dapati bahawa tiada apa-apa peruntukan undang-undang yang membataskan pihak yang boleh membuat rujukan. Ini adalah kerana, sebarang rujukan bagi apa jua persoalan yang melibatkan bidang muamalat khususnya perbankan Islam boleh diajukan kepada Dewan Syariah Nasional sama ada secara bertulis kepada alamat Pejabat Sekretariat Dewan Syariah Nasional-Majelis Ulama Indonesia, Jalan Dempo No. 19 Pegangsaan, 10320 Jakarta Pusat, Indonesia.³¹ Rujukan juga boleh dilakukan secara dalam talian di laman sesawang rasmi Dewan Syariah Nasional ataupun di talian (021)3904146 atau (021)31903288.

Keputusan Majlis Penasihat Syariah berhubung sesuatu isu yang melibatkan hukum syarak dalam sistem perbankan Islam dikemukakan dalam bentuk resolusi syariah. Resolusi syariah ini mengikat semua pihak termasuk Bank Negara Malaysia, institusi-institusi perbankan Islam, mahkamah dan penimbang tara. Badan perundangan Malaysia iaitu Parlimen telah menjadikan resolusi syariah tersebut boleh diaplikasikan secara langsung kerana ianya bersifat mengikat secara sendirinya. Berbanding di Indonesia, walaupun Dewan Syariah Nasional diberikan autoriti untuk mengeluarkan keputusan berhubung prinsip-prinsip syariah dalam sistem perbankan Islam, namun keputusan tersebut adalah dalam bentuk fatwa.³² Oleh yang demikian, fatwa yang tidak memiliki ciri-ciri yang mengikat tersebut tidak boleh dilaksanakan secara langsung. Justeru itu, fatwa tersebut perlu melalui Jawatankuasa Perbankan Islam dan diterjemahkan semula sebagai Peraturan Bank Indonesia untuk membolehkannya dikuatkuasakan.³³

Dalam menjalankan peranan statutorinya, Dewan Syariah Nasional berfungsi mengikut peraturan yang ditetapkan oleh Pedoman Penetapan Fatwa Majelis Ulama Indonesia No. U-596/MUI/X/1997. Peraturan ini antara lainnya menjelaskan tentang keutamaan dalil yang akan digunapakai serta kaedah-kaedah mengeluarkan hukum (*istinbat*) daripada dalil-dalil tersebut. Namun, Majlis Penasihat Syariah dilihat hanya mengeluarkan prosedur mesyuarat³⁴ tetapi tidak menyediakan metodologi yang

khusus bagi membuat pemastian hukum syarak yang akan terpakai dalam industri perbankan Islam di Malaysia.³⁵

Untuk menganalisis perbezaan antara resolusi syariah Majlis Penasihat Syariah dengan fatwa Dewan Syariah Nasional, kajian ini melihat kepada pendekatan kedua-dua institusi ini berhubung isu syariah mengenai kontrak musyarakah. Resolusi syariah mengenai kontrak musyarakah diputuskan di dalam Resolusi Syariah dalam Kewangan Islam Majlis Penasihat Syariah Bank Negara Malaysia (2010-2012) yang dikeluarkan pada 5 November 2014.³⁶ Prinsip syariah mengenai isu sama ada pemegang akaun pelaburan berasaskan kontrak musyarakah juga perlu menanggung kos penggulangan sesebuah institusi perbankan Islam, Majlis Penasihat Syariah telah memutuskan bahawa kos penggulangan tersebut boleh ditanggung secara bersama antara bank dan pelanggan. Namun begitu, dalam perenggan mengenai asas pertimbangan, resolusi syariah tersebut tidak memasukkan sandaran dalil syarie yang mahupun pendapat para sarjana Islam yang diguna pakai sebagai asas dalam mengeluarkan hukum bagi isu tersebut secara khusus. Keadaan ini boleh mencetuskan permasalahan:³⁷

1. Ketidakjelasan berhubung dengan keputusan yang dikeluarkan oleh Majlis Penasihat Syariah; dan
2. Boleh menyebabkan salah faham dalam memahami konteks keputusan Majlis Penasihat Syariah.

Dewan Syariah Nasional pula telah mengeluarkan fatwa mengenai pembiayaan musyarakah melalui keputusan No. 08/DSN-MUI/IV/2000. Keputusan fatwa tersebut mengandungi sandaran dalil-dalil daripada peruntukan ayat al-Quran dan al-Sunnah serta kesepakatan (ijma') ulama berhubung kontrak musyarakah. Malahan, kaedah fiqh yang digunakan bagi membuat keputusan tersebut turut disertakan.

Daripada aspek pemakaian resolusi syariah Majlis Penasihat Syariah dan fatwa Dewan Syariah Nasional oleh mahkamah dalam membuat keputusan bagi kes-kes perbankan Islam, didapati bahawa mahkamah di Malaysia diwajibkan secara mandatori untuk membuat rujukan isu-isu yang berkait dengan prinsip syariah dan mengaplikasikan secara langsung resolusi syariah Majlis Penasihat Syariah ke atas isu tersebut.³⁸ Namun begitu, adakalanya mahkamah perlu membuat rujukan luar bagi mendapatkan penjelasan yang lebih lanjut berhubung resolusi syariah yang dirujuk itu. Merujuk kepada perenggan 12 penghakiman kes *Tan Sri Abdul Khalid Ibrahim lwn Bank Islam Malaysia Berhad*,³⁹ Yang Arif Hakim Zawawi telah membuat rujukan tambahan bagi mendapatkan gambaran yang lebih jelas tentang definisi 'kontrak inah' kepada buku *Islamic Financial System-Principles & Operations* yang dikeluarkan oleh Islamic Syariah Research Organization (ISRA). Di Indonesia pula, meskipun fatwa Dewan Syariah Nasional tidak bersifat mengikat, namun, mahkamah tetap memasukkan keputusan fatwa tersebut ke dalam penghakiman kes

bagi menyokong dan memahami Peraturan Bank Indonesia yang berkaitan. Dalam kes *Irma Ambasari lwn Bank Syariah Mandiri*, mahkamah telah merujuk dan menukulkan fatwa Dewan Syariah Nasional No. 04/DSN-MUI/IV/2000 dan Peraturan Bank Indonesia No. 7/46/PBI/2005 tentang kontrak murabahah.⁴⁰ Justeru itu, fatwa Dewan Syariah Nasional dan Peraturan Bank Indonesia adalah saling melengkapi. Ini adalah kerana sandaran dalil dan kaedah fiqh yang terpakai bagi memutuskan sesuatu hukum dinyatakan secara jelas di dalam fatwa Dewan Syariah Nasional manakala Peraturan Bank Indonesia berfungsi bagi mengkodifikasi peraturan syariah tersebut ke dalam undang-undang negara.

KESIMPULAN

Melalui perbandingan di antara model tadbir urus syariah bagi sistem perbankan Islam di Malaysia dan Indonesia yang menumpukan kepada kedudukan perundangan dan peranan statutori Majlis Penasihat Syariah dan Dewan Syariah Nasional sebagai autoriti tunggal syariah, artikel ini mendapati bahawa kedua-dua negara telah menyediakan undang-undang yang kukuh bagi membolehkan sistem perbankan Islam beroperasi. Sebagai salah satu institusi badan berkanun yang penting dalam pentadbiran agama Islam di Malaysia dan Indonesia, Majlis Penasihat Syariah dan Dewan Syariah Nasional memainkan peranan penting sebagai institusi yang berautoriti bagi mengeluarkan pandangan berhubung persoalan syariah yang berkaitan dengan perbankan Islam. Sebarang permasalahan yang berlaku dalam industri yang berkaitan dengan hukum bagi perbankan Islam akan dirujuk kepada Majlis Penasihat Syariah dan Dewan Syariah Nasional untuk memastikan hukum syarat terhadap permasalahan tersebut. Malaysia dan Indonesia keduanya mengamalkan sistem tadbir urus syariah dua peringkat iaitu Majlis Penasihat Syariah dan Dewan Syariah Nasional di peringkat pusat dan jawatankuasa syariah yang ditubuhkan di institusi-institusi perbankan Islam.

Kedudukan perundangan Majlis Penasihat Syariah dalam sistem tadbir urus syariah ini diletakkan di bawah organisasi Bank Negara Malaysia manakala kedudukan Dewan Syariah Nasional merupakan sebahagian daripada Majelis Ulama Indonesia iaitu sebuah organisasi bukan kerajaan. Keputusan Majlis Penasihat Syariah dikeluarkan dalam bentuk resolusi syariah yang bersifat mengikat secara langsung. Fatwa Dewan Syariah Nasional pula perlu ditransformasikan menjadi Peraturan Bank Indonesia bagi membolehkannya mengikat pihak-pihak yang terlibat dalam industri perbankan Islam.

Oleh yang demikian, artikel ini mendapati bahawa daripada perspektif rangka kerja tadbir urus syariah bagi sistem perbankan Islam, *status quo* kedudukan perundangan Majlis Penasihat Syariah telah mengoptimumkan kuasanya dalam menjalankan

peranan statutori yang telah ditetapkan. Namun, artikel ini meyakini bahawa penambahbaikan boleh dilakukan untuk memperkembangkan lagi perkembangan industri perbankan Islam, khususnya di Malaysia.

NOTA

- ¹ Andrian Sutedi, *Good Corporate Governance*, Sinar Grafika, Jakarta, 2011, hlm. 48.
- ² Ali Rama, Analisis Sistem Tata Kelola Syariah Bagi Perbankan Syariah Di Indonesia Dan Malaysia, *Jurnal Bimas Islam*, 2015, hlm. 87-120. Model ini dikembangkan daripada kajian Rusni Hassan, Nurdianawati Irwani Abdullah, Aznan Hassan, Uzaimah Ibrahim, Mohd. Fuad Md. Sawari, Akhtarzaite Abd. Aziz & Agus Triyanta, A Comparative Analysis of Syariah Governance in Islamic Banking Institutions Across Jurisdictions, *ISRA Research Paper* No. 50, 2013, hlm. 5-10.
- ³ Seksyen 27 Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 (Akta 759).
- ⁴ Merujuk kepada seksyen 8(3) Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013, pengoperasian perbankan Islam tanpa mematuhi syarat-syarat pelesenan merupakan suatu kesalahan dan boleh, apabila disabitkan, dipenjarakan untuk tempoh tidak melebihi sepuluh tahun atau didenda tidak melebihi lima puluh juta ringgit atau kedua-duanya.
- ⁵ Seksyen 279 Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 (Akta 759).
- ⁶ Seksyen 28(1) Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 (Akta 759).
- ⁷ Seksyen 30 Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 (Akta 759).
- ⁸ Mohd Izzat Amsyar & Ruzian Markom, Status Quo Perundangan Majlis Penasihat Syariah Dalam Kerangka Kerja Tadbir Urus Syariah bagi Sistem Perbankan Islam di Malaysia selepas Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2017, (2017) 21 *JUUM* 63-71.
- ⁹ Seksyen 15(1) Akta Perkhidmatan Kewangan 2013 (Akta 758).
- ¹⁰ Seksyen 15(7) Akta Perkhidmatan Kewangan 2013 (Akta 758).
- ¹¹ Seksyen 29(2)(a)(ii) Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 (Akta 759).
- ¹² Appendix 2: Fit & Proper Criteria (Person) of Syariah Committee.
- ¹³ Perenggan 2.1 Syariah Governance Framework for Islamic Financial Institutions 2010.
- ¹⁴ Fasal 1 Undang-undang No. 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam.
- ¹⁵ Fasal 32 ayat 4 Undang-undang No. 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam.
- ¹⁶ Arahan dan peraturan tersebut sama ada dalam bentuk Peraturan Bank Indonesia ataupun Pekeliling Bank Indonesia.
- ¹⁷ Fasal 32 ayat 3 Undang-undang No. 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam.
- ¹⁸ Fasal 6 Peraturan Bank Indonesia No. 7/35/PBI/2005.
- ¹⁹ Fasal 32 ayat 2 Undang-undang No. 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam.
- ²⁰ Fasal 26 ayat 2 Undang-undang No. 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Islam.
- ²¹ Suapi Shaffai, Syariah Governance: The Real Nexus for Comprehensive Islamic Finance Regulatory and Supervisory Infrastructure, [http://islamicfinanceupdates.wordpress.com/syariah-governance-the-real-nexus-of-islamic-financial-regulatory-and-supervisory-infrastructure,](http://islamicfinanceupdates.wordpress.com/syariah-governance-the-real-nexus-of-islamic-financial-regulatory-and-supervisory-infrastructure/) 2012, [20 September 2012].
- ²² Seksyen 51-60 Akta Bank Negara 2009 (Akta 701).
- ²³ Seksyen 58 Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 (Akta 759).
- ²⁴ Majelis Ulama Indonesia, Latar Kesejarahan Majelis Ulama Indonesia (MUI) di Indonesia, 2011, http://mui-dki.org/index.php?option=com_content&view=article&id=109&Itemid=106. [15 Jun 2011].

- ²⁵ Seksyen 51(1) Akta Bank Negara 2009 (Akta 701).
- ²⁶ Surat Kuasa Majelis Ulama Indonesia Nombor Keputusan 754/MUI/11/99.
- ²⁷ Temu bual bersama Encik Ismail Nik, Ketua Seksyen Syariah, Jabatan Perbankan Islam dan Takaful, Bank Negara Malaysia, 17 Februari 2016.
- ²⁸ Seksyen 55(1) Akta Bank Negara 2009 (Akta 701).
- ²⁹ Seksyen 55(2) Akta Bank Negara 2009 (Akta 701).
- ³⁰ Seksyen 56 Akta Bank Negara 2009 (Akta 701).
- ³¹ Majelis Ulama Indonesia, Dewan Syariah Nasional, 2015, <http://www.dsnmui.or.id/index.php?page=kontak> [2 Jun 2017].
- ³² Fasal 26 ayat 2 Undang-undang Nombor 21 Tahun 2008 tentang Perbankan Syariah.
- ³³ Peraturan Bank Indonesia No. 10/32/PBI/2008.
- ³⁴ Prosedur mesyuarat Majlis Penasihat Syariah dijelaskan di dalam Manual Rujukan Institusi Kewangan Islam Kepada Majlis Penasihat Syariah dan Manual Rujukan Mahkamah dan Penimbang Tara kepada Majlis Penasihat Syariah Bank Negara Malaysia. Pada tahun 2016, ahli Majlis Penasihat Syariah telah mengadakan mesyuarat sekurang-kurangnya sekali pada setiap bulan.
- ³⁵ Mohamad Azam Hussain, *A Study on Legal Aspects of the Shariah Advisory Boards in Malaysian Financial Institutions*, Tesis Ijazah Doktor Falsafah, Gombak, Universiti Islam Antarabangsa Malaysia, 2015, hlm. 204.
- ³⁶ Bank Negara Malaysia, Resolusi Syariah dalam Kewangan Islam Majlis Penasihat Syariah Bank Negara Malaysia (2010-2012), 2010, http://www.bnm.gov.my/microsite/fs/sac/07_bahagian01.pdf [2 Jun 2016].
- ³⁷ Shamsiah Mohamed & Ameer Azery Tuan Abdullah, Kedudukan Mazhab Syafie dalam Isu-Isu Muamalat di Malaysia, (4) *Jurnal Fiqh*, 2007, hlm. 223-236. Lihat juga Zulqarnain, *Analisis Perbandingan Keputusan Dewan Syariah Nasional. Majlis Ulama Indonesia Dan Majlis Penasihat Syariah, Suruhanjaya Sekuriti Malaysia Berkaitan Isu-Isu Pasaran Modal Islam*, Tesis Ijazah Doktor Falsafah, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 2016, hlm. 268.
- ³⁸ Seksyen 57 Akta Bank Negara 2009 (Akta 701).
- ³⁹ Rujuk kes *Tan Sri Abdul Khalid Ibrahim lwn Bank Islam Malaysia Berhad* [2012] 7 MLJ 597.
- ⁴⁰ Rujuk keputusan Mahkamah Agung untuk kes *Irma Ambasari lwn Bank Syariah Mandiri* No. 1226K/PDT/2012.

RUJUKAN

- Ali Rama. 2015. Analisis Sistem Tata Kelola Syariah Bagi Perbankan Syariah di Indonesia dan Malaysia. *Jurnal Bimas Islam* 8(1).
- Andrian Sutedi. 2011. *Good Corporate Governance*. Jakarta: Sinar Grafika.
- Bank Negara Malaysia. 2010. Resolusi Syariah dalam Kewangan Islam Majlis Penasihat Syariah Bank Negara Malaysia (2010-2012). http://www.bnm.gov.my/microsite/fs/sac/07_bahagian01.pdf. Diakses pada: 2 Jun 2016.
- Majelis Ulama Indonesia. Latar Kesejarahan Majelis Ulama Indonesia (MUI) di Indonesia. 2011. http://mui-dki.org/index.php?option=com_content&view=article&id=109&Itemid=106, [15 Jun 2011].
- Mohamad Azam Hussain. 2015. *A Study on Legal Aspects of the Shariah Advisory Boards in Malaysian Financial Institutions*. Tesis Ijazah Doktor Falsafah. Gombak: Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.
- Mohd Izzat Amsyar & Ruzian Markom. 2017. Status quo perundangan Majlis Penasihat Syariah dalam kerangka kerja tadbir urus syariah bagi sistem perbankan Islam di Malaysia selepas Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013. (2017) 21 *JUUM* 63-71.

- Rusni Hassan, Nurdianawati Irwani Abdullah, Aznan Hassan, Uzaimah Ibrahim, Mohd. Fuad Md. Sawari, Akhtarzaite Abd. Aziz & Agus Triyanta. 2013. 'A Comparative Analysis of Syariah Governance in Islamic Banking Institutions Across Jurisdictions.' *ISRA Research Paper* No. 50/2013.
- Shamsiah Mohamed & Ameer Azery Tuan Abdullah. 2007. Kedudukan mazhab syafie dalam isu-isu muamalat di Malaysia. *Jurnal Fiqh* 4.
- Suapi Shaffai. 2012. Syariah governance: The real nexus for comprehensive islamic finance regulatory and supervisory infrastructure. <http://islamicfinanceupdates.wordpress.com/syariah-governance-the-real-nexus-of-islamic-financial-regulatory-and-supervisory-infrastructure>. Diakses pada: 20 September 2012.
- Zulqarnain. 2016. Analisis Perbandingan Keputusan Dewan Syariah Nasional, Majelis Ulama Indonesia dan Majlis Penasihat Syariah, Suruhanjaya Sekuriti Malaysia Berkaitan Isu-isu Pasaran Modal Islam. Tesis Ijazah Doktor Falsafah. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.

Mohd Izzat Amsyar Mohd Arif
Fakulti Undang-Undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 UKM Bangi
Selangor
Emel: mohdizzatamsyar@gmail.com

Ruzian Markom
Fakulti Undang-Undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 UKM Bangi
Selangor
Emel: ruzian@ukm.edu.my

